

Izvornu osnovu monografije *Stara Raška pod italijanskom okupacijom 1941–1943*. čini vrlo razučena i bogata arhivska građa, pohranjena u nešto manje od 20 arhivskih ustanova u Srbiji, Crnoj Gori, Hrvatskoj, Bosni i Hercegovini, Sloveniji, Albaniji, Italiji i Nemačkoj. Autorova istraživanja oslonjena su u prvom redu na arhivske dokumente koji se čuvaju u fondovima Vojnog arhiva, Arhiva Srbije i Arhiva Jugoslavije, kao i Arhiva istorijskog odeljenja Generalštaba Republike Italije koji unose osveženje u domaču historiografiju. Ta istraživanja umnogome popunjavaju „istoriografske beline“ u vezi sa prilikama na prostoru Stare Raške tokom italijanske okupacije, te se monografija *Stara Raška pod italijanskom okupacijom 1941–1943*. nameće kao nezaobilazno polazište u procesu budućih istraživanja ove problematike.

Dušan Bojković

Slobodan Selinić, SRBIJA 1980–1986. POLITIČKA ISTORIJA OD TITA DO MILOŠEVIĆA, Beograd, Institut za noviju istoriju Srbije, 2021, 519.

Knjige koje se bave razdobljem poznog socijalizma u Jugoslaviji su sve brojnije. Najnovija monografija Slobodana Selinića je verovatno jedna od najbolje dokumentovanih među njima. Ona se bavi osetljivim periodom koji bi se u Srbiji mogao označiti kao razdoblje između dva diktatora: od smrti Tita do godine kada je Slobodan Milošević došao na vlast. Nažalost, knjiga ne pokriva i taj događaj, iako osvetljava i stepenice kojima se Milošević penjao ka vrhu vlasti u Srbiji.

Knjiga je podeljena na šest poglavlja i zaključak. Glavnom tekstu prethodi predgovor (7–11) koji uvodi čitaoca u temu i upoznaje ga sa glavnim istorijskim izvorima. Prvo poglavlje, pod naslovom *Političke borbe* (13–111), detaljno opisuje političke manevre oko izbora predsednika Predsedništva CK SKJ 1981. godine i izbor predstavnika Srbije na tu funkciju, Draže Markovića, 1983. godine. U nastavku se posvećuje pažnja sahrani Aleksandra Rankovića koja je postala svojevrsan lakmus papir za političke (ne)raspoloženje masa u Srbiji. Potom sledi detaljan opis uspona Ivana Stambolića na čelo Saveza komunista Srbije (SKS) i njegovog pratioca Slobodana Miloševića, a zatim i dalji napredak ove dvojice do mesta predsednika Predsedništva

Srbije, odnosno SKS 1986. Autor u detalje prikazuje makijavelističke postupke Stambolića koji su se graničili sa falsifikovanjem da bi se došlo do Miloševićevog postavljenja („izbora“). Jasno je pokazano da po političkoj beskrupulozosti Stambolić nije zaostajao za svojim učeni- kom: ili možda njegov učenik nije zaostajao za njim. Usput se govori i o nizu drugih kandidata za razne funkcije, odnosno o pristalicama drugih struja, a ostaje žal što svako od tih imena nije dobilo kratku biografsku fusnotu – utoliko pre što se većina njih na mnoštvu mesta pojavljuje i kasnije u knjizi. Ovo poglavlje je najbljutavije u celom delu jer pokazuje svu moralnu bedu tadašnjih rukovodilaca Saveza komunista Srbije.

Drugo poglavlje, *Ekonomska kriza* (113–183), opisuje privrednu situaciju Srbije i Jugoslavije tokom prve polovine osamdesetih godina. Preporučuje se kao obavezno štivo svima onima koji žale za socijalizmom. Slobodno se može reći da je ono na osnovu dokumenata i statističkih podataka dokazalo da je socijalizam ekonomski nemoguć, a po stanovništvo poguban. U svojoj jugoslovenskoj varijanti on je do Titove smrti doveo do prezaduženosti zemlje. Da bi se dugovi mogli vraćati, trebalo je povećati proizvodnju, a da bi se ona povećala trebalo je povećati uvoz. Da bi se povećao uvoz sirovina i repromaterijala, trebalo je odvojiti devize – kojih ionako nije bilo dovoljno za otplatu dugova. Jugoslovenska privreda je zapala u vrzino kolo iz kojeg nije bilo izlaska: 1982–1983. godine se našla pred moratorijumom na otplatu dugova, a vlast je bila prinudena da popušta pred pritiscima Međunarodnog monetarnog fonda. Autor opisuje program dugoročne ekonomske stabilizacije i njegovu (ne)učinkovitost. Naravno da je posebna pažnja posvećena ekonomskom položaju Srbije koji je bio otežan izdeljenošću republike na tri privredne i političke celine koje su slabo saradivale (kao i jugoslovenske republike između sebe), činjenicom da je 80% izvoza odlazilo na klirinško područje, da su velika sredstva uložena u elektro-kapacitete, a da je struja prodavana drugim republikama po bagatelnim cenama koje se nisu mogle jednostrano menjati itd.

Treće poglavlje (183–248) nadovezuje se na prethodno navedeno. Njegov naslov, „*Razvijena“ Srbija i finansiranje „nerazvijenih“: kako je centralna Srbija ekonomski zaostajala*, sve govori. U njemu autor opisuje napore srpskog rukovodstva da smanji davanja Srbije u savezni fond za nerazvijene buduću da je 40%

njene uže teritorije po razvijenosti bilo ispod jugoslovenskog proseka, a da su se sredstva Srbije za njenu južnu, nerazvijenu pokrajinu, tamo slivala kroz federalni filter. Da stvar bude gora, tamo su trošena bez kontrole. Srbija se tako našla u začaranom krugu: formalno je pripadala „razvijenima“, a de facto je njen veći deo bio nerazvijen. Pri tom se Vojvodina sa dve razvijene republike opirala povećanju davanja za nerazvijene. Poglavlje detaljno opisuje borbu srpskog rukovodstva da smanji procenat izdvajanja svoje republike za nerazvijene i mršave rezultate koji su u tadašnjoj političkoj konstelaciji na saveznom nivou u tome postignuti.

Četvrto poglavlje, *Kosovsko pitanje* (249–280), svojim obimom na prvi pogled izgleda manje nego što je kosovski problem bio u tadašnjoj Srbiji, ali se o njemu govori na nizu mesta u celom tekstu knjige, budući da se problem albanskog separatizma prelamao u mnogim situacijama i sferama. Pri tom je najveći strah vlasti u republici bio da kosovski problem ne pobudi srpski nacionalizam. Kao i u ekonomskom pitanju, rukovodstvo se tu našlo u situaciji da vodi borbu na (najmanje) dva fronta: protiv separatizma i protiv srpskog nezadovoljstva koje je pretilo da se izrazi kao revanšistički nacionalizam. Jasno je da ta borba nije mogla da bude uspešna u datim uslovima isključivo verbalne podrške sa svih strana, i da je kosovski čir nastavio da raste ispod samo nazgled primirene površine.

Peto poglavlje *Srbija i pokrajine: politička borba za jedinstvo republike* (281–382) tematski se nadovezuje na četvrto, ali u njemu vojvođanski autonomaši igraju čak istaknutiju ulogu nego kosovski funkcioneri. Selinić detaljno prikazuje koliko je Srbija posle Ustava iz 1974. godine ostala razjedinjena i razlabavljena. Pedantno nabrja zakone koji su važili na celoj teritoriji i čak članove drugih zakona koji su se primenjivali u sva tri dela republike. Opisuje detaljno i tešku borbu rukovodstva republike za povećanje „zajedništva“ (kako se to govorilo) i vrlo mršave rezultate koji su u tome postignuti – uprkos ili baš zbog mešanja sa saveznom nivou.

Poslednje poglavlje, *Vlast i protivnici* (383–482), opisuje slabost morbidne komunističke vlasti na duhovnom polju. Obradeni su

sudbina profesora Filozofskog fakulteta suspendovanih još 1975, suđenje šestorici organizatora ilegalnih kućnih diskusija, kao i slučajevi nekoliko spornih knjiga i jedne pozorišne predstave. Autor prikazuje jednu represivnu vlast koja više nema snage ni hrabrosti za ozbiljnu represiju – gubeći tako i poslednji razlog za opstanak na vlasti: silu. Ova slabost vlasti, kasnije maskirana kao politička taktičnost, učinila je da Srbija bude najliberalniji deo tadašnje Jugoslavije, ali je to njenom rukovodstvu samo donelo napade iz Bosne i Hercegovine i Hrvatske. Glavni povod, uz nekoliko dela autora izvan Srbije koja su objavljena u Srbiji, predstavljali su i napisi u srpskoj štampi na koje su posebno bili kivni predstavnici Bosne i Hercegovine. Selinić opisuje kako te napade tako i pokušaje srpskih vlasti da zauzdaju štampu u svojoj republici – iz sopstvenog interesa i da bi se umanjili napadi spolja. Knjiga se završava zaključkom (483–488) u kojem su ukratko rezimirani rezultati istraživanja i ocene autora, iako ne istim redosledom kojim su izneti u glavnom tekstu. Sledi zaključak na engleskom jeziku (489–494), zbirka ne najsrećnije izabranih fotografija (moglo je biti više portreta glavnih protagonista a manje slika sa sednica) (495–500), spisak izvora i literature (501–507) i imenski registar (509–519).

Osećaj koji ostaje posle čitanja ove knjige je gađenje. Ne zbog toga što je ona loše napisana, nego zato što je dobro napisana. Na oko 500 strana Selinić je secirao jedan represivan sistem koji je već pre Titove smrti stigao do svog istorijskog kraja. Šta je do tada postignuto, postignuto je pritiskom i „na mišiće“, uz velike injekcije inostranog novca. U vreme kada počinje Selinićevo izlaganje, sistem je već davno postao jalov i nesposoban da se menja nabolje. Ono što je autor ovde detaljno prikazao, ogromnim pozivanjem na dokumente, uz gađenje izaziva i žal što takav jedan sistem nije propao mnogo ranije sa svim svojim nosiocima. U celoj knjizi praktično nema nijedne simpatične ličnosti koja bi svojom moralnošću i sposobnošću privukla pažnju. Da Emil Zola već nije upotrebio naslov *Kaljuga* za jedan od svojih romana, on bi bio najprikladniji kao nadnaslov ove monografije.

Zoran Janjetović